

Левківська Л.М., к.е.н., доцент,
доцент кафедри інноваційного
підприємництва та інвестиційної діяльності,
Шуляк Б.В., аспірант,
Житомирський національний
агроекологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

PARTICULARITIES OF ECOLOGICAL RESPONSIBILITY IN AGRIBUSINESS

Levkivska L.,
PhD (Candidate of economic Science),
Associate Professor
Shuliak B.V., postgraduate
Zhytomyr National Agroecological University

АНОТАЦІЯ. У процесі дослідження було обґрунтовано та визначено роль і місце екологічної відповідальності агробізнесу у забезпеченні сталого розвитку сільських територій. У результаті соціологічного опитування визначено які напрями екологічної відповідальності здійснюють аграрні підприємства з метою зменшення впливу на навколишнє середовище. Визначені чинники, що спонукають суб'єкти аграрного бізнесу здійснювати соціально-відповідальні та екологічні заходи в Житомирській області, а також факторів, що сприятимуть розвитку цих процесів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: сталий розвиток, корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), екологічна відповідальність, екологічне підприємництво, агробізнес.

ABSTRACT. The purpose of this article is to prove and define the role and place of ecological responsibility of agribusiness in sustainable rural development and to identify factors that contribute to its development. This article analyzes the environmental component of social responsibility and its impact on the state's economy. There was detected meaning of «Ecological Responsibility». As a result of the poll identified areas of social responsibility which the farms carry out in order to reduce environmental impact. Results of the study indicate that the agricultural enterprises and rural communities are not fully aware of the concept of CSR, most agricultural enterprises engaged in social responsibility irregular and do not have their own programs or social budget to implement ecological responsible activities. One reason for these results is that almost no relationship between agribusiness and rural communities. Originality of the results of the study is to identify factors that encourage agribusiness entities implement socially and ecological responsible activities in Zhytomyr

region and the factors that contribute to the development of these processes.

KEY WORDS: sustainable development, corporate social responsibility (CSR), ecological responsibility, environmental entrepreneurship, agribusiness.

Вступ. Щороку питання екологічної відповідальності стають все актуальнішими як в Україні, так і за кордоном, що пов'язано з глобалізацією, техногенним навантаженням на навколишнє середовище, зростанням загрози екологічних катастроф, інтенсифікацією виробництва тощо. У 21-му столітті екологічна складова соціальної відповідальності бізнесу розвивається найактивніше, що пов'язано із наявністю значної підтримки з боку міжнародних організації, національних урядів і місцевих громад, а також високим рівнем затребуваності екологічно спрямованих рішень у суспільстві в цілому. Ці та інші фактори сприяють вивченню питань розвитку екологічної відповідальності, особливо в аграрній сфері. Адже незважаючи на позитивний економічний ефект аграрного бізнесу, його суб'єкти часто звинувачуються в експлуатації природних ресурсів, що не повною мірою сприяє охороні навколишнього середовища та сталому розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих питань соціальної та екологічної відповідальності бізнесу присвячені роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, у тому числі В. Апопія, О.А. Грішної, В.П. Думанської, Г. Башнянина, О. Єранкіна, С. Ілляшенко, Р.Б. Прилуцького, А. Садекова, О. Харчишиної, М. Хорунжого, В. Шаповала, а також К. Девіса, Ф. Котлера, О. Шелдона, М. Портера та ін. Незважаючи на значний досвід наукових досліджень у цій сфері, на наш погляд, особливої уваги потребує питання екологічної відповідальності аграрного бізнесу.

Мета статті. Головною метою наших досліджень є визначення сутності, ролі і особливості екологічної відповідальності аграрного бізнесу як способу покращення екологічного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічна відповідальність бізнесу розглядається переважно в контексті розвитку корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), яка є передумовою та чинником реалізації концепції сталого розвитку. Всесвітня ділова рада за сталий розвиток визначила соціальну відповідальність бізнесу як «...постійно діючу вимогу до бізнесу діяти в рамках етичних норм та забезпечувати економічне зростання, в тому числі шляхом покращення стандартів життя пра-

цівників та їх сімей тією самою мірою, що і покращення життєвих стандартів для жителів свого регіону, та суспільства в цілому» [9]. Початковий етап розвитку наукових досліджень соціальної та екологічної відповідальності бізнесу у вітчизняній науці розпочався із приєднанням у 2006 р. України до Глобального договору ООН (UN Global Compact, 2000) [8].

Існують різні підходи до визначення складових КСВ. Одні дослідники вважають, що основними складовими КСВ є — організаційне управління, дотримання прав людини, регулювання трудових відносин, захист навколишнього середовища і прав споживачів, чесна операційна діяльність та розвиток місцевих громад [2]. Також науковці зазначають, що КСВ передбачає: «корпоративну етику; корпоративну соціальну політику стосовно суспільства; корпоративну політику у сфері охорони навколишнього середовища; принципи і підходи до корпоративного управління та корпоративної поведінки; питання дотримання прав людини (зокрема рівні можливості для жінок і чоловіків, осіб, які мають особливі соціальні потреби, для різних вікових груп) у відносинах з постачальниками, споживачами, персоналом» [4]. Згідно різних підходів КСВ має три складові — економічну (відповідальність за економічні результати своєї діяльності та вплив на економічні результати зацікавлених сторін), екологічну (відповідальність за вплив господарської діяльності на стан навколишнього середовища і якість життя зацікавлених осіб у цьому середовищі) та соціальну (відповідальність за вирішення соціальних проблем, які виникають внаслідок господарської діяльності компанії або певним чином пов'язані з нею).

В практичному аспекті у складі КСВ прийнято виділяти внутрішню та зовнішню складову. Так, Європейська Комісія до складу зовнішньої КСВ відносить такі напрями: співпраця з місцевими громадами; взаємини з бізнес-партнерами, постачальниками і споживачами; дотримання прав людини в бізнес діяльності; глобальні екологічні проблеми; а до внутрішніх: управління людськими ресурсами; охорона здоров'я та безпека праці; адаптація до змін; управління впливами на довкілля та використання природних ресурсів [5].

Під екологічною відповідальністю бізнесу розуміють дії, які приносять користь навколишньому середовищу (або зменшують негативний вплив бізнесу на навколишнє середовище), і виходять за рамки того, що компанії зобов'язані робити за законом [7]. Екологічна відповідальність бізнесу передбачає зобов'язання осіб, що приймають рішення, запроваджувати дії, спрямовані на

захист і поліпшення стану навколишнього середовища в цілому, і які також відповідають їх власним інтересам [6].

На сучасному етапі світове співтовариство стає все активнішим у запровадженні цілеспрямованої політики, яка передбачає вирішення комплексу соціальних, економічних та екологічних питань на основі розвитку інституту корпоративної соціальної відповідальності. Для вирішення окремих аспектів соціальної, екологічної відповідальності і сталого розвитку були прийняті такі міжнародні документи: Резолюція Конференції ООН з проблем оточуючого людину середовища (Стокгольм, 1972 р.), Декларація ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), Декларація Міжнародного форуму та Програма дій щодо вирішення глобальних екологічних і соціальних проблем (Копенгаген, 1995 р.), Директива ООН з питань захисту споживачів, Європейські рамкові умови соціальної відповідальності підприємства (Лісабон, 2000 р.), Європейська соціальна хартія тощо.

Слід зазначити, що серед українських підприємств не набули широкого розповсюдження загальноприйняті світові екологічні ініціативи у сфері корпоративної соціальної відповідальності, а саме такі як участь у Глобальному договорі ООН, сертифікація за екологічними стандартами серії ISO, впровадження «Зеленого офісу» та інших відомих практик у сфері соціальної відповідальності. За даними досліджень, в Україні питанням соціальної відповідальності приділяють увагу трохи більше 50 % підприємств, з них 48 % — здійснюють раціональне використання природних ресурсів і турбуються про екологію [1].

Екологічну відповідальність в аграрному бізнесі пов'язують переважно з функціонуванням вертикально інтегрованих структур — агрохолдингів. Діяльність цих структур має і позитивні і негативні наслідки. З одного боку, вони здатні підвищити ефективність аграрного сектора економіки, здійснювати позитивний вплив на розвиток регіонів, інфраструктури, забезпечувати приплив інвестицій, впроваджувати інноваційну діяльність тощо. З іншого — обумовлюють виникнення гострих проблем, насамперед екологічного характеру. Дослідники вважають, що розвиток агрохолдингів матиме негативні як соціальні так і екологічні наслідки в майбутньому, тому що їх експортна орієнтація, спрямована на отримання швидкого прибутку, призводить до порушення сівозмін і тим самим деградації сільськогосподарських земель, скорочення посівів кормових культур, відмови від тваринництва [3]. Економічний інтерес і прибуток агропромислових формувань

виходять завжди на перший план, а соціальне і природне середовище їх цікавлять лише як фактор виробництва. Використовуючи орендні земельні ділянки, агрохолдинги не зацікавлені у збереженні родючості ґрунтів і навколишнього середовища.

З метою виявлення напрямів розвитку соціальної та екологічної відповідальності аграрного бізнесу, а також впливу цього процесу на розвиток сільських територій було проведено соціологічне опитування сільських голів і керівників сільськогосподарських підприємств окремих районів Житомирської області. В результаті дослідження було виявлено, що саме респонденти розуміють під терміном «соціальна відповідальність бізнесу (СВБ)». Сільські голови переважно відносять до СВБ впровадження соціальних програм поліпшення умов життя громади (67 %), дотримання законодавства (37 %), участь в регіональних програмах розвитку сільських територій і відповідальність за громаду, на території якої здійснюється господарська діяльність підприємств (по 26 % респондентів), а також благодійну допомогу соціально незахищеним верствам населення (фінансова та матеріальна допомога тощо) (24 %) (табл. 1).

Таблиця 1

СКЛАДОВІ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ», %

Варіанти відповідей	Сільські голови	Керівники аграрних підприємств
впровадження соціальних програм поліпшення умов життя громади	67	47
впровадження соціальних програм та поліпшення умов праці власного персоналу	24	23
навчання та розвиток персоналу	13	20
дотримання законодавства	37	13
застосування в політиці бізнесу принципів етичного та відповідального ставлення до споживачів та партнерів	15	67
благодійна допомога соціально незахищеним верствам населення (фінансова та матеріальна допомога тощо)	24	10
відповідальність за громаду, на території якої здійснюється господарська діяльність підприємств	26	23
раціональне використання ресурсів (водних, земельних, лісових ресурсів) та турбота про екологію	20	27

Джерело: результати соціологічного дослідження.

Що стосується опитування керівників аграрних підприємств, то вони переважно відносять до СВБ застосування в політиці бізнесу принципів етичного та відповідального ставлення до споживачів і партнерів (67 %), впровадження соціальних програм поліпшення умов життя громади (47 %), раціональне використання ресурсів (водних, земельних, лісових ресурсів) та турбота про екологію (27 %). Такі респонденти меншою мірою вважають, що соціальна відповідальність — це благодійна допомога соціально незахищеним верствам населення (фінансова та матеріальна допомога тощо) (лише 10 % респондентів). Таким чином, отримані дані не співпадають з існуючою думкою про те, що соціальна відповідальність бізнесу асоціюється в суспільстві насамперед з добродійністю. Зміщення акцентів у бік внутрішніх соціальних програм аграрних підприємств, а також заходів, спрямованих на споживачів і партнерів, можна віднести до специфіки розвитку КСВ в Україні. Але разом з тим, можна зробити висновок, про те, що в Житомирській області серед аграрних підприємств поширене уявлення про важливе значення участі агробізнесу в соціально-економічному та екологічному розвитку сільських територій.

На питання «Які заходи здійснюються на Вашій території з метою зменшення впливу на навколишнє середовище?» 48 % сільських голів зазначили, що жодних заходів не здійснюється, понад 30 % повідомили, що підприємства іноді займаються посадкою лісу, здійснюють заходи щодо захисту водних ресурсів і впроваджують енергозберігаючі технології і лише 7 % застосовують заходи із зменшення викидів у навколишнє середовище. Разом з тим понад 7 % опитаних взагалі не обізнані в тому, які заходи здійснюють агробізнесові структури щодо зменшення впливу на навколишнє середовище.

В той же час усі керівники аграрних підприємств зазначили, що вони здійснюють різні заходи для зменшення впливу на навколишнє середовище. Найбільше уваги вони приділяють заходам захисту природних ресурсів (73,3 %) і впровадженню енергозберігаючих технологій (30 %), а впровадження програм використання та утилізації відходів і застосування заходів із зменшення викидів у навколишнє середовище не є популярними заходами для підприємств.

Для формування екологічної безпеки сільської громади, як вважають опитані, необхідно, перш за все, гарантувати збереження родючості ґрунтів (74,1 %), збереження і примноження лісового фонду (61,1 %) та вирішення проблеми утилізації твердих

побутових відходів (61 %). Хвилюють сільських мешканців також вирішення проблем забезпечення якісною питною водою (46,3 %) і розвиток альтернативних джерел енергії (24,1 %). Найменш важливим напрямком у цьому відношенні визнано проведення протирадіаційних заходів (11,1 %).

Слід зазначити, що більшість досліджених аграрних підприємств не мають чіткої стратегії щодо реалізації соціальної та екологічної відповідальності або програми, а також запланованого конкретного бюджету для реалізацію соціально-відповідальних заходів, зокрема відносно вирішення екологічних проблем. Понад 70 % аграрних підприємств здійснюють соціально-відповідальні заходи лише за потребою, а 11 % сільських голів відповіли, що у них взагалі відсутній діалог між ними і місцевим аграрним бізнесом.

Як свідчать дослідження, головними факторами, що сприятимуть розвитку КСВ, у тому числі і екологічної відповідальності зокрема, можуть стати зниження податкового тиску, зміни у законодавстві, зміни у суспільній свідомості та власні напрацювання і отриманий позитивний ефект. У даному випадку відповіді респондентів сільських (селищних) голів і керівників аграрних підприємств повною мірою співпали. Подальший розвиток екологічної відповідальності аграрного бізнесу можливий також через організацію екологічного підприємництва в сфері сільського господарства, запровадження екологічних обмежень ведення такого бізнесу, перехід до використання безвідходних і мало-відходних технологій, підвищення рівня екологічної свідомості та культури, впровадження загально-державних і регіональних екологічних проектів тощо.

Висновок. Необхідною умовою забезпечення сталого розвитку суспільства та важливою обов'язковою складовою соціальної відповідальності агробізнесу є екологічна відповідальність. Вона повинна бути реалізована через дотримання превентивного підходу до екологічних проблем, підвищення відповідальності за стан навколишнього середовища, розвиток і поширення безпечних технологій в аграрній сфері. При цьому одним із основних напрямів має стати організація системи екологічної відповідальності, яка повинна передбачати визначення пріоритетів розвитку як аграрного бізнесу, так і сільських територій, зокрема дотримання відповідності на предмет мінімізації шкідливого впливу на навколишнє середовище, виготовлення високоякісної та безпечної продукції, покращення умов життя громади тощо.

Список літератури

- 1 Зінченко А. Г. Соціальна відповідальність в Україні: Погляди різних стейкхолдерів. Регіональний аспект. / А. Г. Зінченко, М. А. Саприкіна. — К., 2008. — 60 с.
- 2 Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінська практика: підручник / Саприкіна М. А., Ляшенко О. О., Сасенсус М. А., Місько Г. А., Зінченко А. Г. (за наук. ред. д.е.н., проф. Редькіна О. С.). — К.: ТОВ «Фарбований лист», 2011. — 480 с.
- 3 Осташко Т. О. Структурно-інституціональний аналіз аграрного ринку України / Т. О. Осташко // Економіка і прогнозування. — 2010. — № 3. — С. 115–126.
- 4 Посібник із КСВ. Базова інформація з корпоративної соціальної відповідальності / Кол. автор.: Лазоренко О., Колишко Р., та ін. — К.: Видавництво «Енергія», 2008 — 96 с.
- 5 Communication from the Commission concerning Corporate Social Responsibility: A business contribution to Sustainable Development 02/07/2002, available at: http://ec.europa.eu/employment_social/soc-dial/csr/csr2002_col_en.pdf.
- 6 Corporate environmental responsibility / edited by Neil Gunningham. — Farnham : Ashgate, 2009. — 587 p.
- 7 Les Tien-Shang Lee. The pivotal roles of corporate environment responsibility / Les Tien-Shang Lee // Industrial Management & Data Systems. — 2012. — Vol. 112, Iss: 3. — P. 466-483.
- 8 UN Global Compact, available at: <https://www.unglobalcompact.org/>
- 9 WBCSD (2016): World Business Council on Sustainable Development, business solution for a sustainable world, available at: <http://www.wbcd.org/work-program/business-role/previous-work/corporate-social-responsibility.aspx>

References

- 1 Zinchenko A. H., Saprykina M. A. (2008). *Sotsialna vidpovidalnist v Ukraini: Pohliady riznykh steikkholderiv. Rehionalnyi aspekt* [Social Responsibility in Ukraine: The Views of Different Stakeholders. Regional aspect], Kyiv, 60 p. [in Ukrainian].
- 2 Saprykina M. A., Liashenko O. O., Saiensus M. A., Misko H. A., Zinchenko A. H. (Eds.). (2011). *Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist: modeli ta upravlinska praktyka: posibnik* [Corporate Social Policy: models and management practice], textbook, Kyiv: TOV «Farbovani lyst», 480 p. [in Ukrainian].
- 3 Ostashko T. O. (2010). *Strukturno-instytutsionalnyi analiz ahrarnoho rynku Ukrainy* [Structural-institutional analysis of the agrarian market of Ukraine]. *Ekonomika i prohnozuvannia* [Economy and forecasting], 3, 115-126 p. [in Ukrainian].

4 Lazorenko O., Kolyshko R., (2008). *Bazova informatsiia z korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti* [Basic information in corporate and social activities]. Kyiv: Vydavnytstvo «Enerhii», 96 p. [in Ukrainian].

5 Communication from the Commission concerning Corporate Social Responsibility: A business contribution to Sustainable Development 02/07/2002, available at: http://ec.europa.eu/employment_social/social/csr/csr2002_col_en.pdf. [in English].

6 Corporate environmental responsibility / edited by Neil Gunningham. — Farnham : Ashgate, 2009, 587 p. [in English].

7 Les Tien-Shang Lee (2012) The pivotal roles of corporate environment responsibility, *Industrial Management & Data Systems*, Vol. 112, Iss: 3, pp. 466-483. [in English].

8 UN Global Compact, available at: <https://www.unglobalcompact.org/> [in English].

9 WBCSD (2016): World Business Council on Sustainable Development, business solution for a sustainable world, available at: <http://www.wbcsd.org/work-program/business-role/previous-work/corporate-social-responsibility.aspx> [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.09.2017 р.

УДК 336.763.2

Петренко Л.М.,

к.е.н., доцент кафедри інформатики та системології,
ННІ ІІТЕ ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»,

Іванова Л.І.,

ст. викладач кафедри
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

THREATS OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

Petrenko L.,

PhD in Economics,
associate Professor of the Department of Informatics and systemsology,
NNI IITE Kiev National Economic University named after Vadym
Hetman

Ivanova L.,

Senior lecturer audit
State Higher Educational Institution Kyiv National Economic
University named after Vadym Hetman

АНОТАЦІЯ. У статті викладено результати досліджень у сфері економічної безпеки підприємств, проаналізовано функціональні